

אשכולות

הצילון השבועי של תלמידי ישיבת כרם ביבנה

פרשת ויגש

גליון 483 | ז' בטבת תשע"ט
(שנה שלוש-עשרה)

כניסת שבת 16:15
צאת שבת 17:18
סוּזַק"ש מג"א 08:16

מאמר

לר' שאול אלעזר שנלר
לרגל הולדת הבן

'בדמות א-להים' - כלל גדול בתורה

דוד טנר (א')

איתא בגמ' (ב"מ נח ע"ב): "תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק כל המלבין פני חבריו ברבים כאילו שופך דמים".
אנו רואים שלבייש אנשים הוא דבר גרוע ביותר. ועוד שם: "אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבריו ברבים", ולומדים זאת ממעשה דוד המלך ובת שבע, עיי"ש.
ופירוש הדבר (שם נט ע"א): "הבא על אשת איש מיתתו... בחנק ויש לו חלק לעולם הבא, אבל המלבין את פני חבריו ברבים אין לו חלק לעולם הבא".

בפרשתנו התורה אומרת: "וְלֹא־יִכַּל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנְּצָבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כְלֵי־אִישׁ מֵעָלָי וְלֹא־עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְנַדֵּעַ יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו" (בראשית מה, א).

רש"י על אתר מסביר: "לא הָיָה (יוסף) יָכוֹל לְסַבֵּל שְׂנֵי־הוּי מְצָרִים נְצָבִים עָלָיו וְשׂוֹמְעִין שְׂאֲחָיו מִתְפַּיְשִׁין בְּהִנְדְּעוֹ לָהֶם (שהוא יוסף)". ומקורו במדרש תנחומא (פ' ויגש סימן ה), ושם מובא בשם רבי שמואל בר נחמן ש"לסכנה גדולה ירד יוסף". מי שמעין שם במדרש רואה, שהיה ויכוח גדול בין יוסף ויהודה, עד כדי כך שלפני שיהודה ידע שה"שליט על כל הארץ" (לעיל מב, ה) הוא באמת יוסף אחיו, יהודה איים להרוג אותו. המדרש ממשיך: "אלא כך אמר יוסף בלבו, מוטב שאהרג ולא אבייש את אחי בפני המצרים".

למדנו מהמדרש שהאיסור לבייש אחרים אינו רק מדה או הנהגה טובה - הוא ממש איסור גמור, וכדי לא לעבור עליו, יוסף היה מוכן למסור את נפשו.

הרב יעקב משה הכהן לעסין זצ"ל היה מבעלי המוסר, תלמיד של הסבא מסלבודקה, ומשגיח רוחני לשעבר בישיבת ר' יצחק אלחנן¹ הרב מביא את הדברים הבאים בספרו "המאור שבתורה" (חלק ד, עמ' קמח). מובא בילקוט בראשית בשם בן עזאי: "זה ספר תולדות אדם" (בראשית ה, א) - כלל גדול בתורה, שלא תאמר 'הואיל ונתבזית, יתבזה. הואיל ונתקלקלתי, יתקלקל חברי עמי'. אם אתה עושה כך - למי אתה מבזה? 'בדמות א-לוקים עשה אותו' (שם) עכ"ל.

חיוב מוטל עלינו לנסות בכל כוחנו לא לבייש שום אדם - כי 'חביב אדם שנברא בצלם' (אבות ג, יד). בין שהוא בין ברית ובין שאינו בן ברית. אפילו כשאנו מדברים בדרך שחוק, או בשום אופן אחר, צריכים להזהר מאד בעניין זה. כמובן שאין הדברים נאמרים על הרשעים אויבי ישראל, שעליהם מתפללים "וכל הרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ" (תפילת ימים נוראים).

מתוך יסוד זה של כבוד הדדי, יש לשים לב כי בימינו אנו רואים שהעולם התורני עוסק לעתים בוויכוחים חריפים, מקצה ועד קצה, וכמובן הדבר לגיטימי בהחלט. אמנם גם כשיש לנו "שיטה" ברורה בכל נושא, מוטל עלינו לשמוע ולנסות להבין גם שיטות אחרות. צריכים לדעת, שהעולם הבא שלנו תלוי גם על היסוד הזה. ויהי רצון מלפני ה' יתברך שישלח ברכה והצלחה בלימודינו ובכל מעשי ידינו.

¹ דבר ידוע הוא שהמושג של 'גדלות/רוממות האדם' היה רעיון מרכזי שהנחיל הסבא מסלבודקה ותנועת המוסר בכלל. שמעתי שבישיבת סלבודקה באירופה, אסור היה לקרוא לעכ"ם בכינוי 'שייגעץ' [ביידיש, מלשון 'שקץ'], שהלא גם הם נבראו בצלם ודמות א-להים, כמו שיתבאר בע"ה בסמוך.

² מהיסוד הגדול הזה נבעו הרבה מושגים מרכזיים במחשבת סלבודקה. לדוגמה, המושג הנ"ל של גדלות האדם, וסניפים הרבה על אותו דרך - כמו החשיבות של הסדר והניקיון. בהרבה ישיבות המוסר, לא היו צוות ניקוי - אלא התלמידים עצמם היו מנקים, והכוונה היתה ש"ע"י זה תבוא לתלמידים חיבה נוספת לתורה, לאחר שהם האחראים על הבית מדרש. שמעתי סיפור שממחיש זאת: פעם אחת, אביו של ר' ישראל סלנטר זצ"ל (מייסד תנועת המוסר) בא לבקר את בנו כשהיה בחור בישיבה, וחפץ לתהות על קנקנו של בנו בלימוד. הוא נכנס לחדרו של בנו, ופתח את הארון. שם היו מונחים בגדיו וחפציו. כשהוא ראה שהכל מסודר ונקי, אמר לעצמו "אם בבגדים כך, ודאי גם במוח כך, הכל מסודר. ואם כן - גם בלימוד כך", וחזר לביתו מיד. המושג של גדלות האדם מוזכר רבות בשיחות המוסר של הסבא מסלבודקה. בניגוד לדרך של הסבא מנובהרדוק, שהיה תמיד מוזכר יום המיתה, הסבא מסלבודקה היה נותן מוסר ע"י עשיית רושם בתלמידיו שלעבור עבירות 'לא מתאים' לדרגתם הגבוהה.

קוד באתר: 8306

העלון יוצא לאור ע"י
ישיבת כרם ביבנה
www.KBY.org.il

לתגובות ולהארות:
eshckolot@gmail.com

מערכת אשכולות
איתאל סופר
שלמה שינובר, יצחק שיבני

השאלה*

ראובן הלווה לשמעון 5000 ש"ח, וקבעו שבסוף החודש יחזיר שמעון לראובן את דמי ההלוואה. אולם כשהגיע מועד הפירעון דחה לחודש הבא, וכך עשה מידי חודש בחודשו עד שכבר חלפה לה שנה, יום אחד נכנס ראובן לחנות אלקטרוניקה והתרשם לו ממבצעי החנות: בקניית מוצר אחד במזומן - המוצר השני בחצי מחיר (הזול מביניהם). אלא שלצערו לא היה בכיסו כסף מזומן. והנה להפתעתו רואה ראובן את שמעון הלווה, ובידו 5000 ש"ח, וכששאלו ראובן: מה לך פה שמעון? הלא אתה מדחה אותי כבר שנה שלימה, והרי בידך מלוא סכום ההלוואה? א"ל שמעון: אני מוכן לשלם, בתנאי אחד: שאשיב את ההלוואה ע"י מוצרי החנות שתבחר, שיהיו שווים את מחיר ההלוואה. לדוג': מחיר תנור-אפייה 3000 ש"ח ומחיר מחשב הוא 2000 ש"ח, וע"י מבצע החנות יוצא שאשלם 4000 ש"ח, והנה שווים האמיתי הוא 5000 ש"ח כמחיר ההלוואה. ראובן הבין שאילולי יסכים לעצתו של שמעון הלווה - לא יזכה לקבל בחזרה את הלוואתו.

ויש לדון:

- א. האם מותר ללווה להציב תנאי שכזה, או שעליו לתת את המעות עצמם?
- ב. במקרה שהמלווה כבר את המוצרים, האם אנו הולכים אחר שווים האובייקטיבי של המוצרים, או אחר עלותם בחנות?

א. על הלווה לפרוע בזווי היכא דאית ליה

נפסק בשו"ע¹ (ח"מ קא, א) הבא לפרוע, אם יש לו מעות צריך לתנם לו, ואינו יכול לפרוע לו במטלטלי או במקרקעי, כיוון שבאו לידו מעות חייב להחזירם, אא"כ אין לו מעות לשלם, שיכול לתת לו קרקעות או מטלטלין. וזאת בניגוד לניזק (ב"ק ז) שלהלכה נפסק שיכול הוא לגבות באיזה אופן שירצה. יתר עליהם הפועל, שאפילו אין למעסיקו מעות, יכול הוא לומר איני זו מכאן עד שאקבל את משכורת. דהיינו שעל השוכר למכור נכסיו ע"מ לתן את משכורתו של הפועל.

ממשיך השו"ע גבי לווה: אם אין ידוע לנו אם יש לו מעות אין משיביעין אותו, ואפילו רואים בידו מעות ואומר הוא אינן שלי שאין משיביעין. אבל מחרמין על כל מי שידוע שיש לו מעות. ואם אמר אין לי מעות ונמצא שקרן, עליו למכור נכסיו ולהביא מעות. ואם ניהדר אנפין למקרה דידן, הרי ששמעון עשה שלא כהוגן שהרי כיוון שיש בידו מעות עליו להחזירן.

ב. חילוק בין הפסד למניעת ריווח

אמנם טרם הוכרע הדין, ועדיין יש מקום לצדד לטובתו של שמעון. וזאת ע"פ הגמ' (כתובות צב ע"א): יהודה שמכר שדה ללוי באחריות, וזקף עליו במלוה - דהיינו שקנה את השדה בהלוואה, ועליו ולהחזיר את דמי הפירעון למוכר - ויש לו אחריות שאם יבוא בעל חובו של המוכר ויטרוף את השדה, ששישב המוכר את כספו ללקוח. ובאמת כך היה, שבא הנושה וטרף את השדה מן הלקוח שהיה חפץ בשדהו, ומשראה לוי כי כלתה אליו הרעה, אמר לנושה: הילך את שווי השדה והשאר לי את שדי.

כשרצה לגבות את דמי שדהו באחריות, מת המוכר והותיר יורשים. דא עקא, שהיורשים תובעים את דמי ההלוואה משדה לוי שזה עתה הציל מידי הנושה, ולעומתם טוען לוי: הרי אביכם חייב לי את אחריות השדה שטרף לי בעל חובו. אומרת הגמ' שהדין עם היתומים, שאילו היה כסף השדה בידם לא היה יכול הנושה לגבות את חובו, משום שמטלטלי דיתמי לבעל חוב לא משתעבדי.

והרי שלוי נמצא קרח מכאן ומכאן - שאילו יתן ליתומים את דמי ההלוואה, לא יהיה לו ממה לגבות את האחריות כיון שמטלטלי דיתמי לא משתעבדי. אומרת הגמ', אי פיקח הוא מגבי להו ארעא, ואחרי שיתן להם את הקרקע, יגבה מהם את האחריות.

ולכאורה, הרי לוי הקונה הוא בעל חוב, וכיצד נותנים לו לגבות את חובו בקרקע ולא במעות? ע"כ השיבו התוס': במה דברים אמורים שחייב הלווה לשלם מעות כל אימת שיש לו? דווקא אם לא יהיה לו הפסד, אך אם יהיה לו הפסד בכך יכול לשלם גם במקרקעי או במטלטלי.

ומבדי הדברים היה נראה, שניתן ללכת לטובתו של שמעון במקרה דנן, שאילו יחזיר את הכסף לראובן יפסיד 1000 ש"ח, שיכול לקנות ב-4000 ש"ח את מוצרי החשמל השווים 5000, ויותר בידו עוד 1000.

אך אין הדברים נכוחים למבין, משום שיש הבדל בין שני המקרים: בגמ' בכתובות ההפסד הוא הפסד מן הקרן של הלווה והוי הפסד, משא"כ במקרה דנן שהוא מניעת רווח, ולא יקרא הפסד. וא"כ נפל פיתא בבירא.

ג. מחלוקת האחרונים במניעת רווח אם הוא בגדר של הפסד

בגמרא (ב"ב כג) למדו חז"ל מהפסוק "כי את בן השנואה יכיר לתת לו פי שניים בכל אשר ימצא לו", ש"אין הבכור נוטל פי שניים בראוי כבמוחזק", ופירוש הדברים הוא שאין דין פי שניים נוהג אלא ברכוש ונחלה שהוא קיים ועומד כבר עכשיו, לאפוקי נכסים עתידיים העלולים ליפול בנחלה או בירושה. ופליגי אמוראי לגבי "מלוה שעמו", היינו אם הבכור לוה מאביו כסף ומת האב, וסכום ההלוואה נמצא בידו של הבכור - האם הוי ראוי או מוחזק ולכן נוטל חצי מסכום ההלוואה. ולא הוכרעה ההלכה, כפי שכתב מרן בשו"ע (ח"מ סי' רעח), שאם היה לאב מלוה ביד הבכור הרי זה ספק אם יטול פי שניים, הואיל וישנה תחת ידו או שמא הואיל ומחמת אביו יורשה ולכן יטול חצי ממנה. אך אם המלוה היתה קרקע ממושכנת הרי הבכור נוטל פי שניים.

וכתב על זה הרב בעל קצות החושן: "הנה אע"פ שחייב לסלק ליה בזווא, כיון דאית ליה פסידא יוכל לסלק בקרקע ויטול פי שניים, ואע"פ שלגבי בכור אין זה כי אם מניעת ריוח, אין לחלק בכך".

להלכה האחרונים מחמירים בזה, שאין לסלק במקרקעי או במטלטלי, אלא היכא דאית ליה פסידא ממש, וא"כ במקרה דנן:

א. אין שמעון רשאי להציב את התנאים הללו.

ב. אם ראובן כבר קיבל את מוצרי החשמל, אין אנו הולכים אחר שווים האובייקטיבי אלא על פי עלותם בחנות כיום (לאחר המבצע), ולכן על שמעון להוסיף עוד 1000 ש"ח לראובן.

* השיעור נכתב ע"י אחד התלמידים, ע"פ הבנתו ובאחריותו.
¹ ומקור הדברים בתוס' כתובות פו ע"א.

(משנ"ב: שלא בא להטעים התבשיל ולא לסעוד הלב, אלא רק שיהיה התבשיל מדובק, בטל בתבשיל). בסעיף הבא מביא המחבר את דברי התוס' הנ"ל.

המשנ"ב בסימן ריב (ס"ק א), מזכיר דין זה: מיני דגן נחשבין לעיקר תמיד, **בלבד שיש בהם ממש**, אבל אם עירב קמח במים הרבה כ"כ עד שהוא רך כדי שיהא ראוי לשתיה - מברך שהכל.

ישנם מאכלים שלכו"ע ברכתם אינה מזונו: בירה - היא מקרה דומה לדברי המשנ"ב לעיל. וכן ירק שבשלו וערב בו קצת מחמשת מיני דגן כדי לטבלו, מברך בפה"א (חזו"ע).

ברכת השניצל

אע"פ שכתב הרב יצחק יוסף (בילקוט יוסף) שברכת השניצל היא שהכל, חזר בו בשו"ת הראשון לציון (שנת תשע"ו, חלק א' עמ' סז) וכתב: כיום שעושים את תערובת הציפוי כדי להטעים את השניצל, יש לברך עליו בורא מיני מזונות (ולא יברך בורא נפשות. ואם אכל כזית דגן בכדי אכילת פרס, יברך על המחיה), ורק אם הקמח עשוי לדבק או למראה בלבד ואינו בא להטעים, ברכתו שהכל. ובספק יש לברך מזונות, כי בכל מקרה על הכל אם ברך מזונות, יצא יד"ח בדיעבד. וכתב המ"א, שכל שבדיעבד יצא, אין חוששים לספק ברכות. ועוד, שברכה מבוררת עדיפה יותר, וגם כי הולכים אחר הרוב (כי רוב השניצלים ברכתם מזונות)². וכן פסק הרב דוד יוסף בהלכה ברורה (ריב"ב).

מאידך, הפניני הלכה מביא את דברי הגר"ז אויערבאך והגר"מ אליהו זצ"ל, שפסקו שברכתו שהכל, מכיוון שהמזונות הם תוספת חיצינית שאינה עומדת בפנ"ע (אין אוכלים את הציפוי בפנ"ע), וגם כי הציפוי מוגדר כתבלין. וכך פסקו הגר"מ פיינשטיין, הגר"י קמינצקי זצ"ל, והרב דוד לאו שליט"א.

לסיכום, נראה לחלק בין כמה סוגי טפלים (שאינם טעונים ברכה):

- א. אם אוכל הטפל כדי להעביר טעם המאכל (אפילו אם הטפל הוא מחמשת המינים).
- ב. מאכלים המעורבים יחד (כגון אורז מעורב בבשר) - הולכים לפי הרוב, אא"כ המאכל המעורב הוא מחמשת מיני דגן, שאז מברך מזונות בלבד (למשל: יוגורט עם פרוקי עוגיות, מרק עם קרוטונים)³.
- ג. מטרת הטפל היא רק כדי להקפות התבשיל, לדבקו ולייפותו - אף אם הטפל הוא ממני דגן.
- ד. מאכל הניתן כדי לתת טעם (כגון אורז מעורב בירקות). אך אם הוא ממני דגן (כגון גלידה עם פרוקי עוגיות), ברכתו מזונות.
- ה. טפל הניתן כדי להחזיק העיקר ואינו עשוי לאכילה מצד עצמו - אע"פ שהוא ממני דגן, ואע"פ שאוכל ממנו בסוף (כגון, גלידה בגביע).

נזכיר את דברי החזו"ע: אם ירצה, יברך על הטפל תחילה, ויחזור לברך על העיקר.

אקדים תודה לרב אפרים רובינשטיין שליט"א שסייע לי בכתיבת המאמר.

כידוע, בברכות הנהנין ישנו דין עיקר וטפל. מקור הדין הוא במשנה: זה הכלל, כל שהוא עיקר ועימו טפלה **מברך על העיקר ופותר את הטפלה** (ברכות מד ע"א). הדוג' שהמשנה מביאה היא כאשר מטרת הטפל היא כדי להעביר את הטעם, אך מכיוון שהמשנה הגדירה זאת ככלל, מסתמא יש דברים נוספים הנכנסים להגדרה זו, כמבואר בשו"ע ובדברי האחרונים:

פוסק השו"ע (או"ח, ריב, א): כל שהוא עיקר ועמו טפילה (פי' דבר בלתי נחשב), מברך על העיקר ופותר את הטפילה בין מברכה שלפניה בין מברכה שלאחריה; לא מיבעיא אם **העיקר מעורב עם הטפל**, אלא אפי' כל אחד לבדו (משנ"ב: ¹ כלומר, אפילו שניהם עיקריים, אלא **האחד מרובה מחברו**, הרוב הוא העיקר. ואם אחד מהם אינו דבר חשוב, אע"פ שהוא הרוב, נחשב טפל); ואפילו פת שהוא חשוב מכל, אם הוא טפל כגון שאכל דג מליח **ואוכל פת עמו כדי שלא יזיקנו בגרונו**, מברך על הדג ופותר הפת, כיון שהוא טפל.

כלומר, גם כאשר הטפל מעורב בעיקר (כגון אורז עם סלט) או נפרד ממנו (כגון אוכל לחם להעביר הטעם) מברך על העיקר בלבד. אך כאשר יש כמה מיני אוכלים שאינם מעורבים זה בזה (ולא אוכל כדי להעביר הטעם) מברך על כל אחד כברכתו (ילקו"י ריב, ה).

החזו"ע (ט"ו בשבט - ברכות, עמ' רפה) מביא אפשרויות נוספות להגדרת טפל: כל דבר שמערבים אותו כדי **לדבק** או כדי **ליתן ריח טוב** בתבשיל, או **לתת לו מראה נאה**. וכן תבשיל שמערבים בו ירקות **כדי להטעים** התבשיל (כגון אורז עם חתיכות גזר). ואם **שני מינים מעורבים** יחד (כגון אורז ובשר), **מברך על הרוב**. ואם ערב אורז בתבשיל והם מחצה על מחצה, מברך על כל אחד ברכתו הראויה לו.

לכאורה רואים מדברי המשנה הנ"ל, שאפילו לחם (וכ"ש מיני דגן) יכולים להיות טפלים.

אך מאידך גיסא, הגמ' (ברכות לו ע"ב) נותנת חשיבות למיני דגן, אף אם הם טפלים: פליגי בדייסא כעין חביץ קדרה (שמערבים בה הרבה דבש), רב יהודה אמר שהכל, סבר דזבשא עיקר, רב כהנא אמר בורא מיני מזונות, סבר סמידא (סולת) עיקר. א"ר יוסף, כוונתיה דרב כהנא מסתברא דרב ושמואל דאמרי תרוויהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות. מסתבר שאינם חולקים במציאות מהי כמות הדגן בתבשיל, אלא רוב התבשיל הוא דבש, והמחלוקת היא האם הולכים אחר הרוב (ככל דיני עיקר וטפל), או המזונות הוא העיקר, אע"פ שהוא מיעוט. מסקנת הגמ' היא שברכתו מזונות. כלומר, מיני דגן לעיתים נחשבים לעיקר אע"פ שהם המיעוט. אלא יש לדעת מהם הגבולות - הרי פשוט שלא על כל מאכל שמעורב בו מיני דגן מברכים מזונות (כגון בירה).

התוס' (ד"ה כל) מחלק; וכן כשנותנים קמח לתוך פולין...אם עושים אותו כדי שיעוד הלב, צריך לברך במ"מ, ואם לדבק בעלמא אינו צריך לברך במ"מ. וטוב להחמיר לגמעו בתוך הסעודה (כדי להסתלק מן הספק, כי לא תמיד ברור מהי מטרת הקמח).

פוסק השו"ע (או"ח רח, ב): "חמשת מיני דגן שעשה מהם תבשיל... אפילו ערב עמהם דבש הרבה מהם, מברך בורא מיני מזונות (משנ"ב: כיוון שהוא בא להטעים ולהכשיר את התבשיל, והוא מחמשת המינים הנחשבים, הוא העיקר) אא"כ נתן הדגן בתבשיל רק לדבקו ולהקפותו

² אך על שניצל טבעול מברך שהכל, כי הציפוי הניתן שם הוא כדי לתת לו מראה ולדבקו שלא יתפורר בחימום. וגם על שניצל תירס יברך שהכל ולא אדמה, כי התירס הוא המיעוט.

³ אם יש רק מעט פרוקים וברוב האכילה לא מעורבים פרוקים, יפריד מעט ויברך על כל אחד בפנ"ע.

פתיתים המעורבים עם סלט, והרוב הוא הסלט - לכתחילה יש להפרידם (הרב רובינשטיין).

לסיום, נקשר את הדברים לפרשתנו: הדברי מרדכי מסביר, שבמפגש של יעקב ויוסף - יעקב קורא ק"ש ויוסף לא קורא. הסיבה שיעקב קרא, היא משום שבאותו רגע הגיע זמן ק"ש בארץ ישראל, ויוסף לא קרא, כי במצרים טרם הגיע הזמן.

יעקב מלמדנו כאן יסוד חשוב: גם בזמן הגלות, יש לזכור שישבת חו"ל היא עראית, וישבת הארץ היא העיקרית (כמו"כ, שם ישראל המוזכר בפס' שמע, מזכיר את ארץ ישראל). אע"פ שרוב השנים עם ישראל לא היה בארץ, כבר ראינו שבמיני דגן המיעוט הוא העיקר: מיני דגן מזכירים את א"י - ברכתם האחרונה היא על הארץ ועל המחיה. וכן נאמר ארץ חיטה ושעורה.

המיוחד במיני דגן, הוא בכך שהם מבטאים את התאמצות האדם - שטרם ועמל כדי להוציא גלוסקאות מהחטים ומהשעורים. מברכים עליהם אף

אם הם טפלים, משתי סיבות: א. דבר שאדם עמל עליו בכוחות עצמו, יותר עיקרי מאשר דבר שקיבל במתנה. ב. מברכים עליהם כדי לזכור שהכל מה', אע"פ שטרחנו עבור זה, שנאמ' וזכרת את ה' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל.

דבר זה מתבטא בק"ש: א. שם ישראל ניתן ליעקב בסיום המאבק עם שרו של עשו - זה השם שהשיג ע"י התאמצותו. שם זה יותר עיקרי מאשר השם שקיבל בלידתו. ב. פס' זה מבטא את האמונה בה', שמזכירה שהכל מאיתו יתברך.

בק"ש, מניחים יד ימין על העינים. יד ימין זו היד החזקה בה עושה הפעולות - כדי לזכור שה' הוא הנותן כח.

יה"ר שנדע בחיים להפריד בין עיקר לטפל.

גאולה

ר' בן-ציון סופר

התקשיתי רבות בדברי רש"י בביאור עניינה של ברכת הגאולה שבתפילת שמו"ע. הגמ' במגילה (יז ע"ב) אומרת:

ומה ראו לומר גאולה בשביעית? - אמר רבא: מתוך שעתידין ליגאל בשביעית, לפיכך קבעוה בשביעית. והאמר מר: בששית - קולות, בשביעית - מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. - מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא.

ופירש"י:

אתחלתא דגאולה היא - ואף על גב דהאי גאולה לאו גאולה דגלות היא, אלא שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד, דהא ברכת קיבוץ ובנין ירושלים וצמח דוד יש לכל אחת ואחת ברכה לעצמה לבד מגאולה זו, אפילו הכי, כיון דשם גאולה עלה - קבעוה בשביעית.

מלבד הדוחק שיש לכאורה בביאורו של רש"י, שמפשט הגמ' לא נראה כדבריו, גם מלשון הברכה לא משמע כך, שהרי כך אנו מתפללים: "ראה [נא] בענינו, וריבה ריבנו, ו[מהר] לגאלנו [גאולה שלימה] [מהרה] למען שמך, כי [א-ל] גואל חזק אתה, בא"י גואל ישראל".

ולא מיבעיא לנוסח הגורס "גאולה שלימה", שמשמעותה ודאי גאולת עולמים¹, אלא אף הביטוי "למען שמך" הקיים בכל הנוסחאות, הוא בפשטות בקשה על הגאולה מהגלות, למען שם ה' המחולל בגוים.

בנוסף לכך, ההכרח שמציין רש"י לדבריו - שכבר יש ברכות אחרות על קיבוץ גלויות ובנין ירושלים וצמיחת קרן דוד - אינו מובן, וכפי שהקשה השפת אמת:

ואיני יודע מי הכריחו לזה, דהלא כיון דקיבוץ גלות ובנין ירושלים וצמיחת ישועה מחלקינן בתלתא, א"כ י"ל דגאולה ג"כ מפורשת בפני עצמה!...²

¹ אמנם ראיתי מי שביאר זאת ("דף על הדף", מגילה שם, בשם הרב יצחק אריה ארליך), ע"פ דברי הגר"מ פיינשטיין ש"תשובה שלימה" היינו כדברי הרמב"ם בהל' תשובה "שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם", וביאר האדמו"ר מסאטמר לפי דבריו שגם "רפואה שלימה" היינו שיתרפא ולא ישוב לחולי זה לעולם, ולפ"ז רצו לבאר גם "גאולה שלימה" אליבא דרש"י, שניגאל מהצרות הבאות עלינו ושהן לא תשובנה לעולם.

אך אם לכלל למדנות באנו, ישנו חילוק מהותי בין תשובה ובין גאולה. התשובה נקראת שלימה כאשר יעיד עליו יודע תעלומות וכו', מכיון שלולי זאת האדם אכן לא שב בכל לבו (וגם לגבי רפואה אפשר לומר שאם החולי ישוב אחר שהתרפא ממנו האדם, כנראה שהוא מלכתחילה לא סר מגופו לחלוטין). אך בגאולה לא שייך לומר כך, שהרי אם הצרה המדוברת חלפה מן העולם, היא התבטלה לגמרי, ואם אח"כ תשוב צרה זו בשנית זו כבר צרה חדשה ואיננה מכח הצרה הראשונה. לכן לכאורה לא שייך לבקש על "גאולה שלימה" אם לא על גאולת עולמים, כלשון חז"ל בדברים רבה (ה, ז), וכלשון השגורה בעם ישראל מימים ימימה.

ספרי תפילה

היה מקום לומר, שבגלל מיקומה של הברכה קבע רש"י שאין ברכה זו על הגאולה העתידה, שהרי א"כ היה צריך לקבוע בחצי השני של ברכות הבקשה, מ'תקע בשופר' ואילך, העוסק בתהליך הגאולה, ולא בחצי הראשון שעניינו בקשות אישיות.

אך הרי בגמ' אנו רואים שדוקא בגלל המימד של הגאולה העתידה קבעו ברכה זו במקומה הנוכחי - מתוך שעתידים להיגאל בשביעית!

סוף דבר, דברי קדשו של רש"י צריכים לי עיון, ואשמח אם מי מהקוראים יוכל ליישבם על לבי.

אמנם אם נחבר ברכה זו למהלך הברכות שנתבאר עד כה, נבאר בפשטות שאחר בקשותינו מאת ה' שיחון דעת לעמו, ישיבם לתורתו ויסלח וירפא לחטאתם, הגיע הזמן לבקש על הגאולה עצמה, שתגיע לכתחילה לאחר שישבו ישראל בתשובה (סנהדרין צז ע"ב. ע"ש).

ומהי ה"גאולה" המדוברת? כיון שרק בברכות הבאות מוזכרים קיבוץ הגלויות, בנין ירושלים וכו', מוכרחים אנו לומר שהגאולה היא שלב הקודם לכל אלו (בהנחה שיש כאן תהליך הדרגתי ומתמשך וכנ"ל, ושמדובר בברכה זו על הגאולה מהגלות, דלא כרש"י). במבט לאחור, אחר שזכינו בחדש ה' עלינו לחזות בחלקו הגדול של קיבוץ הגלויות ושל יישוב הארץ, מסתבר שהגאולה הקודמת לכך היא הממד הלאומי של שיבת ציון, הבאה לידי ביטוי מרכזי בהקמת מדינת ישראל וכינונה³.

לפ"ז גם נבין יותר את דברי הגמ' על "אתחלתא דגאולה". אכן ברכה זו היא השביעית כנגד המלחמות שיהיו בשביעית⁴, שהן אתחלתא דגאולה, ובמקביל לכך היא ממוקמת בתוך מהלך הברכות כברכה הראשונה העוסקת בתהליך הגאולה, ובה אנו מבקשים על התחלתה.

מעתה נמצא שלא לחינם מרגלא בפומן ע"פ רבותינו לקרוא לתחייה הלאומית שזכינו לה בדור האחרון בשם "אתחלתא דגאולה" - זהו השלב הראשון בגאולה הקודם לכל. ויה"ר שנוצה בקרוב להשלמתה.

² אפשר ליישב, שרש"י הבין שהגאולה מהגלות מורכבת משלש הברכות הללו, ואין טעם להוסיף ברכה נוספת כללית. אמנם לפי מה שנכתוב בהמשך דברינו, יש בברכת הגאולה בקשה אחרת מהברכות הנ"ל.

³ ברור שעדיין אין כאן גאולה שלימה, כי המימד הלאומי בעצמו עוד לא התפתח דיו, ולכן אנו ממשיכים להתפלל על כך. ומ"מ מתוך סדר הברכות אנו למדים את סדר הגאולה הבסיסי. במציאות, הדברים קורים תחילה ברובד הבסיסי לפי הסדר האמור, ובמקביל הם ממשיכים להתפתח ברובד גבוה יותר, וחוזר חלילה.

⁴ יש מקום לעיין בפשר המושג "מלחמות" ובמשמעותו כאן, אך כיון שכבר אמר רבינו הנשר הגדול "כל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע האדם איך יהיו עד שיהיו" (הל' מלכים ב, ב), לא נעסוק בכך.